

Кравчук А.Н., Марценюк Н.Н. Деятельность Александра Липкина на посту Литинского уездного старосты (1918 Г.)

В статье освещено управленческую деятельность А. Липкина на посту Литинского уездного старосты в июне-ноябре 1918 г. как исполнителя политики гетманата на фоне событий, которые происходили в Подольском регионе. Авторы доказывают, что эта деятельность свидетельствует о крахе попыток реставрации дореволюционных политических и социально-экономических отношений. Попытка строительства независимого гетманского государства методами царской монархии оказалась абсолютно неконструктивной и была отвергнута украинским населением.

Ключевые слова: Литинский уезд, Литин, А. Липкин, гетманат, австро-венгерские войска, повстанческое движение.

УДК 94 (477) «1920/1925» (477. 43/44)

В. Я. Єрмакова

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ В УСТАНОВАХ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДИТИНСТВА НА ПОДІЛЛІ У 1920 – ТІ РР.

У статті на основі аналізу джерел та літератури досліджується матеріальне забезпечення вихованців дитячих будинків на Поділлі. Автор аналізує умови в яких проживали діти: ступінь оснащення дитячих будинків, забезпечення продуктами харчування, одягом, взуттям. На основі архівних джерел відтворюється картина повсякденного життя дитячого будинку.

Ключові слова: Поділля, охорона дитинства, дитячий будинок, безпритульність, матеріальне забезпечення, повсякденність.

Проблема дитячої безпритульності є багатоаспектною і обумовлює те, що вона є предметом багатьох наук: педагогіки, історії, соціології. Для комплексного вивчення ефективності способів подолання дитячої безпритульності варто приділити увагу дослідженню повсякденності і побуту дітей в установах соціального захисту в 20-х роках минулого століття.

Дослідження історії повсякденності наразі є актуальним напрямком досліджень українських істориків, аспект повсякденного життя безпритульних дітей присутній в працях С.В. Кульчицького, С.П. Шаталіної, І.В. Іщенка [1]. Вирішення проблеми дитячої бездоглядності та безпритульності у різні історичні періоди, зокрема й соціалізацію дітей в інтернатних закладах у 20-х рр., розкривають В.Є. Виноградова-Бондаренко, О.С. Парашевіна, О.Ю. Ільченко та ін. [2]. Важливе значення для дослідження обраної проблеми мають опубліковані праці Н.П. Тріпутіної, Т.Б. Букреева і Л.О. Цибуленко [3]. Проте в літературі відсутнє цілісне дослідження, яке відображало б повсякденне життя безпритульних дітей в 1920-х роках на Поділлі.

Звернення до історії умов повсякденного життя безпритульних дітей в 1920-ті роки допоможе знайти інструменти для успішного розв'язання окремих питань у галузі охорони дитинства та уникнути прорахунків у вирішенні цієї проблеми в умовах сьогодення.

Виходячи з цього, мета даної статті полягає в тому, щоб проаналізувати повсякденне життя безпритульних дітей в установах соціального захисту дитинства на Поділлі у 1920 – ті роки. Джерельною основою для висвітлення даного питання виступають матеріали Державного архіву Вінницької області.

Низка соціальних потрясінь початку ХХ ст. – перша світова і громадянська війни, голод, важке матеріальне становище населення, криза моральності, безробіття обумовили зростання дитячої безпритульності. Дитяча безпритульність стала однією із найгостріших проблем того часу, що потребували ефективного вирішення. Тому у перші роки радянської влади розпочалося створення системи охорони дитинства, яка включала в себе: законодавство з питань охорони дитинства, державні і громадські установи з ліквідації дитячої безпритульності, мережу дитячих будинків для безпритульних дітей і різноманітні види соціальної допомоги дітям.

Вперше питання дитячого будинку було поставлене у «Декларації Наркомосвіти УСРР про соціальне виховання дітей» від 01.07.1920 року. «Декларація Наркомосвіти УСРР про соціальне виховання дітей» виголошувала: «Покрити всю завойовану робітничо-селянською кров'ю землю дитячими будинками – оце наше завдання (...), це той маяк, який світить провідною зіркою для всієї пролетарської виховної системи» [4, с.54].

В інтернатних закладах бачився новий тип суспільного державного виховання дітей – їм належало втілити у життя основну ідею комуністичного виховання всіх дітей за рахунок держави. Адже вважалося, що ані сім'я, ані окремі особи або група осіб не в змозі успішно виконати колосальне завдання виховання і перевиховання молодого покоління так успішно й так раціонально, як усе суспільство, уся держава [5, с.17].

На початку 1920-ого року в Україні діяло 805 дитячих будинків, де перебувало 48 614 дітей. За два роки по тому їх кількість сягнула 17550, а чисельність їх вихованців – 104 740 [4, с.57].

Мережа дитячих установ 20-х рр. ХХ ст. включала: установи охорони дитинства: приймальники, колектори-розподільники для нормальних дітей і неповнолітніх правопорушників, відкриті дитячі будинки, сільськогосподарські колонії для безпритульних і неповнолітніх правопорушників і дитбудинки для неповнолітніх правопорушників; установи нормального дитинства: міські і сільські трудові школи, дитячі будинки-інтернати, денні дитячі будинки, дитячі містечка і дитячі сади; установи дефективного дитинства: основні і допоміжні дитячі будинки для розумово-відсталих, сліпих і глухонімих дітей; установи організації комуністичного дитячого руху: дитячі клуби, бібліотеки, літні дитячі колонії, майданчики, табори, дитячі театри. До дитячих установ соціального виховання приймалися діти всіх національностей, обох статей, у віці від 4 до 15 років [6].

З метою виховання та навчання безпритульних і бездоглядних дітей на Поділлі у 20-ті рр. відповідно склалася розгалужена мережа дитячих закладів. Наприклад, у 1921 році у Кам'янецькому повіті відкрилося 9 дитячих притулків і направлено до них 250 безпритульних дітей віком від 1 до 15 років. Для роботи у цих закладах було підготовлено більше 100 жінок. Вони пройшли курси вихователів, учителів молодших класів, медсестер. Тому всі діючі і нововідкриті дитбудинки губернії були забезпечені підготовленими працівниками [7, с.187].

Однак, реалії життя у дитячих будинках виявлялися далекими від ідеалу, та на практиці відповідали загальній стратегії виживання, що була домінуючою на той час для більшості населення країни. Наведемо деякі приклади. Так, за архівними даними за 1921 рік «дітей в колонії, яка знаходиться в Немирівському районі – м. Немирів нараховується – 227 душ, і в Браїлівській колонії Жмеринського району – 231». Обладнанням та паливом, крім ліжок, яких не вистачало у Браїлівській колонії, діти були забезпечені добре. «Одягу та взуття також не дістає в тій же Браїлівській колонії, але для його придбання адміністрацією одержано – 2 000 карбованців і прийнято заходи до поповнення обладнання. В санітарному відношенні стан обох колоній не зовсім задовольняючий. Спостерігається антисанітарія, особливо в кімнатах денного перебування. В Браїлові колонія пережила кір, на який перехворіло близько 120 дітей. Вжитими заходами епідемію удалось ліквідувати, але один хлопчина помер від паралічу серця, що стався наслідком пережитого кору. Медикаменти колонії відпускаються недостатньо» [8, арк.28].

Станом на 1921 рік дитячих будинків (постійних) на Поділлі було 70, дітей в них 2 888, денних – 40, а дітей в них – 2 699. Матеріальне становище в губернії було таким: 90% дітей без взуття, 80% без теплого верхнього одягу. Ситуація з працівниками виглядала так: «особливо необхідно забезпечити працівників у дитячих будинках одягом і взуттям, так як є такі серед них (до 30%), у яких, крім зміни білизни, комплекту обірваного літнього одягу, нічого немає, а місцевими засобами задовольнити їх немає можливості» [9, арк.7].

Згідно доповідної записки Подільського губернського відділу народної освіти Наркомату освіти УСРР від 1 вересня 1921 року, на території губернії нараховувалося 23 тисячі безпритульних дітей, а дитячих будинків функціонувало 76, а через рік їх кількість зросла до 135 [10, с. 80]. При цьому, окрім допомоги місцевим безпритульним, Подільська губернія мала забезпечити проживання 3 500 дітей з районів голодуючого Поволжя, проте їх прибуло значно більше – за офіційними даними ця кількість сягала 5 957 осіб. Для розміщення прибулих дітей організувалися приюти, ясла та лікувально-харчові пункти. Зокрема, у Вінниці відкрили 5

дитячих будинків, Жмеринський повітвиконком обладнав «Дім малятка» на 35 дітей, відремонтував та забезпечив «свинями, коровами, овочами» на зиму дитячі будинки [11, с.94].

Однак, всі заходи щодо матеріального забезпечення закладів соціального захисту дитинства лише частково забезпечували їх потреби. Бракувало підручників і літератури для викладачів, про необхідність яких свідчать архівні джерела: «Прошу відпустити для дитячих будинків м. Літина «руських» підручників для перших трьох курсів трудової школи. Також відчувається потреба у письмову приладді (зошитах, олівцях), якими прошу забезпечити дитячі будинки» [9, арк.18].

Не кращими були справи і з харчуванням дітей. Наприклад, «в Ольгопільському повіті на державному забезпеченні перебувало 923 дитини і 112 осіб персоналу. За період з серпня по вересень 1922 р. було отримано: муки 640 п. 24 ф., крупи 3 п., масла 3 п., м'яса 9 п., цукру 20 ф. Недоотримано: крупи 7п., жирів 63 ½ п., що поставило дитячі будинки в дуже тяжкий стан, за відсутності жирів діти хворіють. Нормальному постачанню перешкоджають: несвоєчасна присилка нарядів заготівельні конторі без котрих вона відмовляється надавати продукти; хронічне недодавання різних продуктів і головне жирів; відсутність в нарядах таких продуктів як сіль, цукор. З обстеження виявилось, що у всіх немає ні одягу, ні взуття, дуже мало наукового приладдя» [9, арк. 53].

Важливим показником ступеня оснащення дитячих будинків і санітарно-педагогічної ситуації являються дані виявлені під час перевірок і в центрі губернії. Так, в архівних документах зазначається, що у дитячих будинках м. Вінниці «діти залишаються без нагляду, умови перебування дітей – антисанітарні, двори – брудні, стоки не чистяться достатньо, діти сплять по двоє, по троє на одному ліжку, сплять на полу, брудні. Що стосується обладнання дитячих будинків, то видно, що недостача ліжок вказується в кількості 1796 при кількості дітей 6403, матрасів від 1428, що особливо серйозно у зв'язку із наявністю великої кількості дітей. По відношенню до харчування видно, що продуктів не вистачає, не відпускаються всі види продуктів, необхідних для харчування» [12, арк. 266].

Дослідниця Н.П. Тріпутіна вказує, що кількість безпритульних дітей в Україні на початок жовтня 1923 р. складала 120 тисяч дітей. У 1923 р. на утримання дитячих будинків в Україні витрачалося понад 50% видатків з бюджету НКО УСРР (понад 11 300 000 крб.). Але в умовах господарської розрухи цих грошей хронічно не вистачало. Внаслідок цього дитячі установи перебували у геть занедбаному стані, діти по кілька діб не отримували продуктів, ходили буквально голі й босі [4, с.165].

Станом на кінець жовтня 1923 року в усіх округах на Поділлі діяло 76 дитячих установ із чисельністю дітей в них 5302. Найбільше установ було в Гайсинському окрузі – 14 (929 дітей) і Тульчинському – 14 (909 дітей) [13, арк. 2].

Становище закладів було катастрофічним: дитячі будинки потребували догляду, ремонту, діти потребували відносного харчування, примітивного одягу та виховання. Як варіант вирішення проблеми забезпечення дитячих установ активно впроваджувалось патронування. Тільки у м. Вінниці пропозицію про патронування було надіслано 24 різним організаціям [14, арк. 28]. Поширювалась дана практика і по округах, так, на патронуванні Кам'янецького окрзему управління перебував 9-й польський дитячий будинок. Дане патронування полягало у щомісячній видачі 125 пудів хліба. Однак, практика показала, що окрзему управління немало необхідних засобів і було не в силах видавати будь-якої кількості хліба, «просило зняти з нього патронування» [14, арк. 16]. Тож практика патронування не завжди впливала на покращення та реальну зміну матеріального становища дитячих будинків.

З переведенням дитячих закладів на місцевий бюджет у 1923 році кількість дитячих будинків та дітей у них почала різко скорочуватися. Станом на початок лютого 1925 року в Подільській губернії функціонувало 49 дитячих будинків [15, арк. 99а].

Друга половина 20-х рр. характеризується посиленням боротьби з дитячою безпритульністю. У 1926 р. ВУЦВК санкціонував перевірку всіх дитячих установ УСРР з метою обстеження стану дитбудинків і дітей у них. Було виявлено, що дітям бракувало білизни, ліжок, окремого посуду. Ці проблеми були характерні всім закладам і це не залежало від регіону [16, с.37].

У 1927 році у м. Вінниці було вилучено з вулиці 12628 дітей, з них 5825 дітей було поміщено в дитячі будинки, а інша частина відправлена на підприємства, до ремісників та селян. Однак, при застосуванні методу масового підбору було виявлено, що дитячі будинки були

не в змозі прийняти масу підібраних дітей, їх доводилось розміщувати тимчасово в умовах гірших, ніж у нормальних дитячих будинках, і значна частина цих дітей знову втікала на вулицю. Крім того, кількість дитячих будинків, що перебували на місцевому бюджеті, різко скорочувалась [17, арк. 75].

Таким чином, у 1920-х роках на Поділлі склалася мережа закладів, діяльність яких була спрямована на допомогу безпритульним дітям. Дитячий будинок, який бачився як ідеал соціалістичного виховання, на практиці перетворився на установу, яка була покликана найбільш повно і терміново вирішувати проблему дитячої безпритульності. Позаяк держава не мала достатніх коштів, щоб фінансувати мережу дитячих будинків, то відповідно умови повсякденного життя в них були вкрай складними. Архівні джерела свідчать, що довгий час невирішеною залишалася проблема забезпечення дитячих установ обладнанням, паливом, а самих дітей відносним харчування, примітивним одягом, взуттям.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кульчицький С. Становище дітей на Україні у 1931–1933 рр.: Документальна розповідь / С. Кульчицький, Є. Шаталіна. – К.: Ін-т історії АН УРСР, 1989. – 26 с.; Іщенко І.В. Державна політика в сфері боротьби з соціальними аномаліями періоду непу (1921-1928 рр.): досвід, протиріччя, уроки (за матеріалами Півдня України): Автореф. дис. канд. іст. наук – Дніпропетровськ, 2003. – 16 с
2. Виноградова-Бондаренко В. Є. Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. канд. пед. наук спец. 13.00.01 / В.Є. Виноградова-Бондаренко. – К., 2001. – 21с.; Паращевіна О.С. Роль системи народної освіти у подоланні дитячої безпритульності в 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст. в Україні: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / О.С. Паращевіна; Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2005. – 17 с.; Ільченко О.Ю. Виховання дітей-безпритульників на Полтавщині в 20-30-і рр. ХХ ст.: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / О.Ю. Ільченко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2006. – 21 с.
3. Тріпутіна Н.П. Дитячий будинок: від ідеї до її втілення (20-ті роки ХХ століття) / Н.П. Тріпутіна // Історична пам'ять. – 2011. – № 1. – С. 53-64; Цибуленко Л.О. Повсякденність та соціалізація безпритульних дітей в інтернатних закладах у 20-х роках ХХ ст. в УРСР (за матеріалами Херсонщини) / Л.О. Цибуленко, Т.Б. Букреев // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 29. – С. 35-38.
4. Тріпутіна Н.П. Дитячий будинок: від ідеї до її втілення (20-ті роки ХХ століття) / Н.П. Тріпутіна // Історична пам'ять. – 2011. – № 1. – С. 53-64.
5. Кальченко Л.В. Історична ретроспектива становлення та розвитку вітчизняної суспільної практики щодо превенції і подолання соціального сирітства у 20-х – 30-х роках ХХ століття / Л.В. Кальченко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 23 (282). – Ч. II. – 2013. – С. 15-27.
6. Коробова Л. Система соціального виховання та його особливості в Україні (20-ті рр. ХХ ст.) / Л. Коробова // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2011. – Ч. 2. – С. 185-191.
7. Розовик О. Заходи державних органів влади і громадських організацій УСРР щодо охорони материнства та дитинства у 1920-х рр. / О. Розовик // Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей. Випуск 29. – 2012. – С. 185-190.
8. Держархів Вінницької області(далі ДАВО),ф.2, оп.1, спр. 227. – 94 арк.
9. ДАВО, ф.Р. 254, оп. 1, спр. 561. – 76 арк.
10. Рудий В.М. Розстріляне Надбужжя / В.М. Рудий . – Вінниця, 2007. – 396 с.
11. Рудий В.М. Допомога жертвам голоду 1921-1923 років на Поділлі / В.М. Рудий // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2012. – вип. XXXIV. – С.93-96.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 2, спр. 1641. – 294 арк.
13. ДАВО, ф.Р. 149, оп. 2, спр. 46. – 82 арк.
14. ДАВО, ф.Р. 149, оп. 2, спр. 22. – 96 арк.
15. ДАВО, ф.Р. 925, оп.5, спр. 56. – 166 арк.
16. Цибуленко Л.О. Повсякденність та соціалізація безпритульних дітей в інтернатних закладах у 20-х роках ХХ ст. в УРСР (за матеріалами Херсонщини) / Л.О. Цибуленко, Т.Б. Букреев // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 29. – С. 35-38.
17. ДАВО, ф.Р. 149, оп. 3, Спр. 22. – 79 арк.

Yermakova V. Ya. Everyday life of homeless children in social protection institutions in Podillia region in 1920s

The article analyzes historical sources and literature to investigate maintenance of children's homes in Podillia region. The author reveals the conditions of children's residence: the level of facilities in children's homes, food, clothes and foot-wear supplies. The archive sources help the author to reproduce the picture of everyday life of children's homes.

Key words: Podillia, child protection, a children's home, homelessness, material supply, daily life.

Ермакова В.Я. Повседневная жизнь беспризорных детей в учреждениях социальной защиты детства на Подолье в 1920 – е годы

В статье на основе анализа источников и литературы исследуется материальное обеспечение воспитанников детских домов на Подолье. Автор анализирует условия, в которых проживали дети: степень оснащения детских домов, обеспечение продуктами питания, одеждой, обувью. На основе архивных источников воссоздается картина повседневной жизни детского дома.

Ключевые слова: Подолье, охрана детства, детский дом, беспризорность, материальное обеспечение, повседневность.

УДК 94 (477) «1920/1925» (477. 43/44)

О. П. Мурашова

ПРОДОВОЛЬЧА ПОЛІТИКА НА ПОДІЛЛІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РР.

У статті досліджуються особливості проведення продовольчої політики радянською владою у першій половині 1920-х рр. Характеризуються принципи, умови та засоби реалізації поставлених завдань. Розглядаються питання законодавчого оформлення вилучення продовольства. Визначаються головні наслідки даної політики для населення.

Ключові слова: продовольча політика, більшовики, воєнний комунізм, нова економічна політика (НЕП), комітети незаможних селян, продрозкладка, продподаток, голод.

Складовою частиною дослідження історії становлення та діяльності радянської влади в Україні є вивчення та аналіз соціальних процесів. Врахування історичного досвіду на різних етапах є першоосною для прийняття успішних рішень з боку керівництва. Проведення ефективної соціальної політики є запорукою благополуччя в суспільстві та розвитку держави і підвищення якості життя.

Дана проблематика, на сьогоднішній день, є актуальною, оскільки комплексні дослідження відсутні. Науковці здебільшого приділяли увагу вивченню політичних та економічних процесів. Лише із прийняттям незалежності України розпочинається новий етап у дослідженні питань соціальної політики. Всебічний аналіз діяльності влади, спрямованої на покращення якості життя суспільства, викликає неабияку увагу з боку науковців. Можливість опрацювання раніше заборонених архівних матеріалів, робіт зарубіжних істориків стали підґрунтям для появи нових праць, що були позбавлені ідеологічного забарвлення, що мають пряме чи опосередковане значення. Конкретний історичний проміжок часу висвітлено в роботах Кульчицького С.В., Касьянова Г.В., Даниленка В.М., де вперше на основі доступних джерел проаналізовано головні особливості запровадження нової економічної політики, встановлення радянської влади. Питання, що стосуються соціальних відносин даного періоду, знайшли своє висвітлення у працях Кравченка П.М., Мовчан О.М., Степанчука Ю.С., Рибак І.В., Прилуцької Л.А. Вагомий внесок у дослідженні особливостей соціальної політики радянської влади зроблено Шарпатим В.Г. та Мельничуком О.А.

Метою даної публікації є спроба охарактеризувати головні компоненти продовольчої політики радянської влади, визначити особливості проведення та виявити її вплив на життєвий рівень населення, дати оцінку наслідкам.

Перша половина ХХ ст. ознаменувала початок складних випробувань з якими зіштовхнулася Україна. Перша світова та громадянська війна, голод, розруха суттєво